

O nastajanju slovarja

Koncept *ePravopisa* (do l. 2017 z imenom *Slovar pravopisnih težav*) se je začel oblikovati, ko je bilo v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta z naslovom »Slovenski pravopisni priročnik v knjižni, elektronski in spletni različici« (L6-0166, 2008–2011)¹ ugotovljeno, da je treba namesto skrajšane različice *Slovenskega pravopisa* 2001, ki je bila načrtovana v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju«, zasnovati priročnik, ki bo bolj specializiran za pravopisna oz. normativna vprašanja, ob tem pa prenoviti in dopolniti tudi pravopisna pravila. V okviru omenjenega projekta je dvočlanska delovna skupina Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU na osnovi 7500 redakcij črk od A do G pripravila predloge za redigiranje, ki so izhajali iz pravil veljavnega pravopisa, in jih v obliki tipskega prikaza po skupinah predstavila v monografiji *Slovenski pravopisni priročnik med normo in predpisom* (Dobrovoljc, Jakop 2011), ob tem pa pripravila nabor najbolj očitnih vrzeli v pravopisnih pravilih, kakor so se kazale v obdobju 2008–2011. Odločitev za specializirani pravopisni priročnik je potrdil tudi Znanstveni svet inštituta, ki je slovar imenoval *Slovar pravopisnih težav*, v letu 2013 pa sprejel pobudo delovne skupine in strokovne javnosti po ustanovitvi standardizacijskega telesa. Na pobudo ZRC SAZU je SAZU v letu 2013 ustanovila Pravopisno komisijo pri SAZU (dalje PK), ki se je v letu 2016 preimenovala in nosi ime »Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU«.² Njena naloga je priprava novih pravopisnih pravil.

Ob pravilih nastaja kot njihova gradivska razširitev pravopisni slovar z imenom *ePravopis*. Osnova za redakcijsko delo pri *ePravopisu* je zbirka normativnih zadreg, pri kateri sodeluje vsa redakcijska skupina, občasno z zunanjimi sodelavci in študentsko pomočjo. Redakcijsko delo poteka problemsko, tj. po problemskih sklopih, in se zato lahko odvija vzporedno s prenovo pravopisnih pravil. Vsako pravilo je rezultat preučitve gradiva v prejšnjih pravilih, pripomb kritikov obstoječega pravopisa, vprašanj v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU³ in različnega gradiva, predvsem korpusnega. Vsako pravilo je nato preverjeno s pripravo pripadajočih slovarskih sestavkov v *ePravopisu*, kar daje povratno informacijo in preverbo ustrezne ubeseditve.

¹ Slovenski pravopisni priročnik v knjižni, elektronski in spletni različici: <<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/sodobni-pravopisni-priročnik-v-knjižni-elektronski-in-sp-letni-različici>>.

² Spletišče Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU: <<http://pravopisna-komisija.sazu.si>>.

³ Jezikovna svetovalnica: <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si>>.

Odločitev za problemski pristop, ki uporabnika seznanja v prvi vrsti s problematičnimi mesti, je bila utemeljena v strokovni literaturi.⁴ Ta mestoma prinaša tudi utemeljitve odstopanj od zasnove, predstavljene v monografiji iz leta 2011, problemske študije pa so zbrane v monografijah, pripravljenih v Pravopisni sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, tj. *Pravopisna stikanja* (2012),⁵ *Pravopisna razpotja* (2015)⁶ in *Pravopis na zrnu graha* (v pripravi).

ePravopis in slovenski pravopisi 1899–2001

Odločitev za problemski pristop, ki uporabnika seznanja v prvi vrsti s problematičnimi mesti, je bila utemeljena v strokovni literaturi.⁴ Ta mestoma prinaša tudi utemeljitve odstopanj od zasnove, predstavljene v monografiji iz leta 2011, problemske študije pa so zbrane v monografijah, pripravljenih v Pravopisni sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, tj. *Pravopisna stikanja* (2012),⁵ *Pravopisna razpotja* (2015)⁶ in *Pravopis na zrnu graha* (v pripravi).

Pravopisni slovarji v obdobju od 1899 (Levec SP 1899) do 2001 so nastajali kot kompromisi med osnovno nalogo (gradivsko razširjanje pravopisnih pravil) in vlogami, ki jih je narekovala družba.⁷ Do leta 1950 je bilo to predvsem opozarjanja na napake v črno-beli maniri jezikovnih jezikovnih brusov, po letu 1950 tudi širjenje koncepta obvestilnosti pravopisnega slovarja, ker (še) ni bilo pomenskorazlagalnega slovarja. Razlog za širjenje obvestilnosti po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ; 1970–1991) pa je predvsem korekcija in usklajevanje SSKJ-ja s spoznanji nove slovenske slovnice (Jože Toporišič, Slovenska slovnica, več izdaj v letih 1976–2000).

⁴ Dobrovoljc, Helena, Jakob, Nataša. *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, 2012. — Dobrovoljc, Helena. Spremembe pravopisnih konceptov v elektronski dobi. V: Krakar-Vogel, Boža (ur.). *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 24). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013, str. 69–75. — Dobrovoljc, Helena, Bizjak Končar, Aleksandra. Vprašanja obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora 75). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011, str. 86–109. — Dobrovoljc, Helena. Povezljivost pravopisnih pravil in slovarja : sanje pravopiscev 20. stoletja. V: Erjavec, Tomaž (ur.), Fišer, Darja (ur.). *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*, 29. september – 1. oktober 2016, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana. http://www.sdjt.si/wp/wp-content/uploads/2016/09/JTDH-2016_Dobrovoljc_Povezljivost-pravopisnih-pravil-in-slovarja.pdf; — Dobrovoljc, Helena, Lengar Verovnik, Tina. Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja. V: Smolej, Mojca (ur.). *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, (Obdobja, 34). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 2015, del 1, str. 163–171.

⁵ *Pravopisna stikanja*. Razprave o pravopisnih vprašanjih: <<https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/1416>>.

⁶ *Pravopisna razpotja*. Razprave o pravopisnih vprašanjih: <<https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/1219>>.

⁷ O okoliščinah izhajanja slovenskih pravopisih podrobneje v zbirki »Slovenske slovnice in pravopisi. Portal slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes« na portalu Fran: <<https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/>>.

V primerjavi s predhodniki je *ePravopis* razbremenjen vseh drugih nalog razen osnovne: »gradivsko razširjati pravopisna pravila«,⁸ kar konkretno pomeni uslovarjati predvsem tisto besedišče, ki ga normativno opredeljujejo pravopisna pravila. Sočasno nastajanje pravil in slovarja izboljšuje pravila, saj omogoča sprotno preverjanje ubeseditiv v pravilih, zato zahteva poleg uslovarjanja osnovnega tudi uslovarjanje nekoliko razširjenega nabora besedja, ki morda ne bo del končne izdaje pravopisa, je pa vključeno v spletno izdajo slovarja na portalu Fran in v t. i. Zbirko normativnih zadreg, ki predstavlja izhodišče za slovar.

Normativnost *ePravopisa* in vprašanje knjižnega jezika

ePravopis je normativni slovar. To je slovar, ki zarisuje meje med jezikom, ki je družbeno sprejet kot skupni jezikovni idiom oz. knjižni jezik in je uporabljan v javnosti z reprezentativno in povezovalno vlogo, ter jezikom, ki zaradi svoje regionalnosti, družbene omejenosti na posebne položaje ali skupine teh lastnosti nima. Normativnost slovarja je posledica strokovnega dogovora ali konsenza glede meja knjižnega jezika. Normativnost *ePravopisa* izhaja iz normativnih načel (spodaj), ki jih upoštevamo pri pripravi pravopisnih pravil.

Normativna načela

Pri normiranju upoštevamo splošna normativna oziroma kodifikacijska načela (načelo **izročila**, načelo **jezikovne rabe**, načelo **systema** in načelo **jezikovne gospodarnosti**) in težnjo knjižnojezikovnega standarda po jezikovni enotnosti.

Normativne odločitve oziroma odločitve, katera jezikovna sredstva so za knjižni jezik sprejemljiva in katera ne, so tesno povezane z odločitvijo, kako bo knjižni jezik definiran – kot raznolika in spremenljiva ali kot enovita in do sprememb zadržana pojavnost. V skladu s tem se Pravopisna komisija odloča po naslednjih načelih, ki se lahko od ravnine do ravnine nekoliko razlikujejo. Hierarhično najpomembnejše merilo je **konvencija**, s katerim presojamo **ustaljenost jezikovnih sredstev**; na drugem mestu je ocena, v kolikšni meri opazovano jezikovno sredstvo zadosti raznolikim **funktionalnim potrebam skupnosti**; na tretjem mestu je stopnja skladnosti z obstoječim jezikovnim **systemom**.

Ob tem nas gradivsko preobilje na ravni pisanega jezika in občutno pomanjkanje gradiva za preučevanje govornega jezika spodbuja h kritični presoji najprej jezikovnih izbir uporabnikov in uporabnic jezika, nato pa tudi k skrbi za izogibanje subjektivnosti sodelujočih jezikoslovcev.

⁸ O tem Lengar Verovnik v *Družboslovnih razpravah* 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001.

Ob tem nas gradivsko preoblikuje na ravni pisanega jezika in občutno pomanjkanje gradiva za preučevanje govornega jezika spodbuja h kritični presoji najprej jezikovnih izbir uporabnikov in uporabnic jezika, nato pa tudi k skrbi za izogibanje subjektivnosti sodelujočih jezikoslovcev.

V razmerju do obstoječih priročnikov knjižnega jezika je *ePravopis* v večji meri kot dosedanja dela, nastala na osnovi listkovnega gradiva 20. stoletja, naklonjen sprostitvi knjižnojezikovne norme in uvaja neformalno knjižnost, ki so jo v SSKJ še opredeljevali kot knjižno pogovorno zvrst, v SP 2001 pa kot pogovorno in praktičnosporazumevalno zvrst.

Normativna veljavnost

Status slovarskih sestavkov, predstavljenih na spletišču Fran, je odvisen od potrditve že omenjene Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU, tj. standardizacijskega telesa. Zato je ta del spletišča zasnovan dinamično, o čemer priča tudi oznaka »**predlog**« oziroma »**potrjeno**« (ob potrditvi Pravopisne komisije). Dejstvo, da pravopisni slovar izhaja iz pravopisnih pravil in da je potrjevanje slovarskih sestavkov povezano prednostno s sprejetjem pravopisnih pravil, slovar normativno povezuje s predlogom novih pravopisnih pravil, ki so pod imenom *Pravopis 8.0*⁹ objavljena na portalu Fran v zavihku »Zbirke«. Prve objave (od leta 2019 poglavji »Pisna znamenja« in »Krajšave«, v letu 2020 pa »Velika in mala začetnica« in »Prevzete besede in besedne zveze«) so namenjene javni razpravi.

Obvestilnost slovarja

Obvestilnost slovarskega dela *ePravopisa* je omejena na probleme izrazne in oblikoslovne (deloma tudi skladenjske) ravnine jezika, pri ugotavljanju katerih se sklicujemo na različne analize uporabnikovih normativnih zadreg, tako tradicionalnih kot tistih, ki jih prinaša jezikovni razvoj in neskladje z aktualno kodifikacijo.

Normativne zadrege odkrivamo na različne načine:

- z **ugotavljanjem dvojnične norme** v knjižnem jeziku, zlasti na izrazni jezikovni ravni (na primer naglasne: *Alêš* in *Áleš*; besedotvorne: *Abelardev* in *Abelardov* [abelárjev]; *kripto svet* in *kripto valuta*; pravopisne: *Ahilova* in *ahilova peta*; oblikoslovne *Aljoša*, rod. *Aljoše* in *Aljoša*; *amper*, rod. *amperja* in *ampera*; *ABS*, rod. *ABS-a* in *ABS*; gospod, im. mn. *gospodi/gospodje*);

⁹ *Pravopis 8.0*. Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo: <<https://fran.si/pravopis8/>>.

- z **ugotavljanjem dvojnične norme** v knjižnem jeziku, zlasti na izrazni jezikovni ravni (na primer naglasne: *Alěš* in *Áleš*; besedotvorne: *Abelardev* in *Abelardov* [abelárjev]; *kripto svet* in *kripto valuta*; pravopisne: *Ahilova* in *ahilova peta*; oblikoslovne *Aljoša*, rod. *Aljoše* in *Aljoša*; *amper*, rod. *amperja* in *ampera*; *ABS*, rod. *ABS-a* in *ABS*; gospod, im. mn. *gospodi/gospodje*);
- s **primerjavami stanja v knjižni in pogovorni normi** (*Marko*, rod. *Marka* in/ali *Markota*; *brucevanje* in/ali *brucovanje* ipd.), ki na drug način odražajo bodisi jezikovno neustaljenost bodisi odklone od sistemskih jezikovnih vzorcev; z iskanjem razlogov za zavračanje kodifikacije ali predlaganih rešitev (**pregled vseh**);
- **pravopisnih polemik**, nastalih v obdobju izhajanja slovenskih pravopisov 20. stoletja);¹⁰
- s **spremljanjem aktualne normativne problematike**, ki jo razkrivajo vprašanja uporabnikov v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Posebna pozornost je namenjena problemom, ki jih lahko na grobo opredelimo kot težave v tehle problemskih sklopih:

- **razmerje glas – črka**, npr. izgovor črke *l* v samostalnikih *stol* in *predal* ter izglagolskih tvorjenkah;
- **zapis skupaj ali narazen**, npr. *visoko usposobljen – visokorasel*;
- **rabo velike in male začetnice**, npr. *prometni babilon – stolp v Babilonu*; ob imenih znamk tudi vpliv apelativizacije na zapis (*Coca-Cola – kokakola*); vpliv pomenskih prenosov na zapis (*pegan – Pegan*); vpliv skrajšanih večbesednih lastnih imen na rabo začetnice (*Microsoft Word – Word/word*); raba imen v zvezah in frazeoloških enotah (*prestopiti rubikon/Rubikon*);
- **rabo ločil in posebnih pisnih znamenj**, npr. *O'Neill, črno-bel, 2001–2010, 10 %, 10-%, 12,4 °C*;
- **zapisom prevzetih besed**, npr. *bypass – bajpas*, in razmerjem do v slovenščini tvorjenih ali s prevodom nastalih sopomenk (*obvod*);
- **oblikoslovnimi in besedotvornimi posebnostmi**, zlasti težavnimi sklonskimi in besedotvornimi oblikami, npr. *pisec: intervju s piscem, piščev vidik; Fritz: s Fritzem/Fritzom, Fritzev/Fritzov; oboa: igra na oboo, trio oboj; Bonn: Bonnčan, bonski; Pengov: s Pengovom, Pengovov*; pojasnilom glede določne ali nedoločne oblike lastnostnega pridevnika in vrstnega pridevnika, npr. *arktičen* – v stalni besedni zvezi kot vrstni pridevnik: *arktična tundra* nasproti *liberalen: socialno je liberalen, finančno pa konservativen* – v stalni besedni zvezi kot vrstni pridevnik *liberalni demokrat*; pojasnila glede neštevnosti opozarjajo predvsem na snovnost, npr. *žlička burbonske vanilije/vanilje*;
- **posebnosti v skladijski zgradbi**, npr. beseda v vlogi imenovalnega prilastka: mesto *Ljubljana*, rod. mesta *Ljubljana/Ljubljane*; črka *gama*, rod. črke *gama*.

V Ljubljani, novembra 2020

¹⁰ Pereča pravopisna vprašanja 20. stoletja, kakor so bila razvidna iz polemik v obdobju 1899–2001, so predstavljena v monografiji *Pravopisje na Slovenskem* (Dobrovoljc 2004).